

MERI JA KALURITÖÖ LIIVI RAHVA- KALENDRIS

Kristi Salve

Rahvakalendri uurimiseks ja muidugi ka vastava ainestiku publitseerimiseks on võimalik kasutada mitmeid lähtekohti. Neist kõige tavalisem (ja ehk ka “looduslikum”) on muidugi see, et aluseks võetakse püha(d) ja tähtpäev(ad) ning vaadeldakse kõiki nendega seotud uskumusi-kombeid koos. Teisalt saab lähtuda just nimelt teatud kindlast uskumusest ja/või kombest või ka ulatuslikumast tavadikompleksist, mis võivad ühesama rahva traditsioonis kuuluda mitme erineva püha või tähtpäeva juurde.

Liivi rahvakalendri uurimisel on seni kasutatud nii esimest kui teist võimalust: on olemas käsitlused vastlapäeva ja talvise nigulapäevaga seotud erilaadsetest pärimustest (Loorits 1958; Salve 1987), kuid ka ühenduses mitmete tähtpäevadega harrastatud maskeeritult ringikäimise (sanditamise) tavast (Salve 1984). Kogu aasta pühi ja tähtpäevi hõlmav käsitlus oli O. Looritsal kavas avalada “Liivi rahva usundi” IV köites, mis aga kahjuks jäi autorist maha lõpetamata pitserit kandva käsikirjana. Siiski jõudis ta publitseerida lühema käsitluse, milles peale konkreetsete tähtpäevade nimetuste ja tähenduste fikseerimise kogu aasta ulatuses antakse ülevaade ka liivlaste ajakäsitlusest ja -arvestusest ning vastavast terminoloogiast, samuti kuufaaside ja nädalapäevadega seotud uskumustest (Loorits 1950).

Käesoleva artikli aineks on erinevate pühade ja tähtpäevade juurde kuuluvad väga mitmekesised uskumused ja kombes, mida omavahel ühendab funktsioon. Selleks on kalapäügi edukuse ennustamine ja taotlemine maagilise mõtlemise dikteeritud vahendite abil. Uuritava materjali kogumiseks on kasutatud kõiki trüki-, käsikirjalisi ja fonografeeritud allikaid, millest olen andnud ülevaate ja allikate loendi oma eelmistes liivi rahvakalendri alastes artiklites (Salve 1984;

Salve 1987). Lisaks varem nimetatutele on uue allikana lisandunud O. Looritsa käsikiri, mis sisaldab autori valduses olnud ja Eestis viimase ajani kättesaadamatut materjali.

Olen viidanud O. Looritsa väitele, et liivi rahvakalender olevat põlluharijate ja karjakasvatajate kalender ning et kaluritöö peegelduvat selles vähe (Loorits 1950, 108), ning seda väidet pole olnud põhjust vaidlustada, vastupidi, see on paistnud pigem kinnitust leidvat. On ju igal juhul tähelepandav, et isegi mere-meeste patrooniks olnud püha Nikolause päeval pole liivlaste jaoks olnud mingit merega seostuvat tähendust, vaid see on olnud hoopis hobuste püha. Niisamuti oleks ootuspärane, et kalurirahva kalendris oleks mingit esileküündivamat tähelepanu osutatud kalurist apostli Peetruse mälestuspäevale – peetripäevale.

Sanditamine on liivlastel olnud valdavalt lõbustusliku iseloomuga, kuid selle kõrval võib siiski täheldada ka tootmismaagilisi funktsioone, mis valdavalt on olnud seotud karjakasvatusega, kusjuures muudest loomadest enam tähelepanu on pööratud lammastele (Salve 1984, 105, ka 101, 111). Vastlasantide riietuses võib näha linamaagia kajastust (Salve 1984, 110). Asjade niisugune seis on tingitud ühelt poolt sellest, et põlluharimisel ja eriti loomakasvatusel oli liivlaste elatusalade hulgas tegelikult üsna suur osatähtsus, kuid teiselt poolt võimendas nende kajastumist kalendrikombestikus kindlasti ka teiste rahvaste traditsioon.

Ometi oli sel ajajärgul ja sel territooriumil, mille põhinevad meie teadmised liivi rahvakalendrist, nimelt alates möödunud sajandi keskpaigast kaheteistkümnes Kuramaa rannakülas, tähtsaimaks elatusalaks kahtlemata merekalandus. Juba F. J. Wiedemann, keda võib pidada liivi etnoloogia tõeliseks alusepanijaks, kirjutas kujundlikult, et mullapinna kehvuse tõttu on liivlaste õigeks põlluks olnud meri ja adraks võrgud. Kalad – eriti just räimed ja lestad – polnud mitte ainult tähtsamaks toiduks kas värskena keedetult või praetult, kas soolatult, kuivatatult või suitsetatult, vaid ka oluliseks kaubandusartikliks (Sjögren-Wiedemann, LXXII). Selles suhtes on ju kõnekas Kuramaa liivlaste enesenimetus *kalamied* (kalamehed). Teisena kasutusel olnud nimetust *randalist* (randlased), mis samuti viitab tihedale seosele merega, tarvitasid tõlkelaenuna liivlaste kohta ka lätlased (Sjögren-Wiedemann, XI–XII). Inimpõlve võrra Wiedemannist hiljem võis V. Wallin-Voionmaa samuti nentida, et liivlased peavad merd oma pärusmaaks ja väidavad endid olevat paadis sündinud. Maatööd nad eriti ei väärtustavat (Alho 1891, 22–25). Sedasama võis käesoleva sajandi kahekümnendail aastail korrata ka F. Linnus, kes väitis, et kalapüük ning meresõit andsid sel ajajärgul olulisema osa liivlaste sissetulekust (Leinbock 1928, 109).

Kuigi siis on põhjust O. Looritsa järel möönda, et liivlaste tegelik merekeskus ei kajastu nende kalendripärimustes võrdelise tugevusega, selgub asjasse süvenemisel, et meri ja kalapüük on selles ometi küllaltki huvitava ja mitmekesise ainestikuga esindatud.

Järgnev lähem vaatlus toimub kalendritähtpäevade kaupa aasta algusest peale, kusjuures uusaasta kui jõuludega liiga tihedalt seostuva püha olemgi viimaste käsitleusega liitnud.

Südataalvistest tähtpäevadest on käesoleva teema seisukohalt oluline tõnisepäev (17. jaanuar). Mitmel pool Euroopas koduloomade, sealjuures eriti sigade kaitsepühakuks olnud Antonius kujunes Kagu-Eestis ja ulatuslikumal alal Lätis lausa “sigadejumalaks”, kellele ohverdati ja kelle poole pöörduiti sigade edenemist soovivate loitsudega (Lätt 1971).

Ka liivi traditsioonis on tõnisepäev eeskätt sigadega seotud. Sigade edenemist taotleti seapea keetmise ja söömisega, luude metsaviimise ja mitmesuguste keeldude järgimisega. Nii ei tohtinud tõnisepäeval pead kammida – see pidi sigadele täid selga tekitama. Mitmesuguste sanktsioonidega olid keelatud erinevad villase ja linase materjaliga tehtavad käsitööd. Niisama nagu eestlased ja lätlased, kartsid ka liivlased vastasel juhul sigade haigeksjäämist, kuid niisugune sanktsioon oli liivi traditsioonis siiski küllalt kõrvalise tähendusega. Palju olulisem oli mitmeastmelisel mõttekäigul põhinev uskumus, mille kohaselt sigade pühal keelatud tööde tegemise eest karistatakse keelu eirajat nii, et sead pole ise kannatajad, vaid karistuse täideviijad. Nii näiteks arvati, et nad söövad ära villase käsitöö tegijate lambatalled. Analoogiline on ka järgmine sanktsioon, mis oli kalureile eriti tähtis: neil, kes tõnisepäeval võrku kudusid, üldse võrkude kallal töötasid, võrgulõnga ketrasid või tegid midagi muud linasega seotut, pidid sead suvel randa kuivama pandud võrgud puruks rebima. Tuleb silmas pidada, et see usku-

Foto 1. Paadipooltest tehtud suveköök Koštrõgi külas. Foto G. Ränk 1943. ERMi fotokogu.

Foto 2. Võrgust räimede noppimine. Teine paat on küljega, et kaitsta tuule eest. Mustanumi küla. Foto V. Burnevic. ERMi fotokogu.

mus, nagu ka muud sigadega seotud kalendripärimused, kajastab sigade lahtiselt pidamist. Liivlastel olid sageli taradega ümbritsetud just põllulapid, muu maa, mets ja rannaäär olid loomadel vabalt käia. Niimoodi lahtiselt luusivad sead võisid muidugi sattuda ka kuivama pandud võrkude juurde ja neid lõhkuda. Võrkude parandamine oli suur lisatöö ja teadagi püüti seda igal moel vältida.

Kui arvesse võtta kogu liivi rahvakalendri-alase ainestiku suhtelist nappust, on tõnisepäevane võrgukudumise (või selle eeltööde) keeld väga tugevasti esindatud: selle kohta on tervenisti seitse teadet erinevaist küladest. Ühekordne keeld minna tõnisepäeval merele näib niisuguse kindla traditsiooni kõrval olevat üsna küsimärgiline ja seda sisulistestki kaalutlustest lähtudes. Ilmastikuolude poolest polnud see ju naganii mereleminekuks sobiv aeg. Võib-olla ongi selles teates tegemist ainult tõnisepäeva pidulikkust rõhutada tahtva improvisatsiooniga.

Tähelepanuväärselt pole liivlastel nii kindlalt traditsioonilisel tõnisepäevase võrgukudumise keelu kaluritööga seostuval sanktsioonil vastet läti pärimuses. Nagu öeldud, oli neil tõnisepäev küll sigade pühana tuntud, kuid käsitöökeelu järgimisega loodeti vältida ainult sigade haigestumist. Ka mingit muud seost ei näi tõnisepäeval mere ja kalandusega läti traditsioonis olevat (vähemalt ei sisalda ühtki vastavat teadet ulatuslik ja kõiki uskumusi esindada taotleb P. Šmitsi väljaanne, millele on järgnevaltki võrdlusainese otsimisel tuginetud). Eesti läänerrannikul ja saartel seevastu on tõnisepäeval võrgukudumisekeelul tuntud sama sanktsioon kui liivlastel – nimelt võrkude katkirebimine sigade poolt (Lätt 1970, 32, 40).

Järgmine kalendritähtpäev, millest on – küll ainult ühekordne ja juhusliku võitu – kalapüügiga seonduv teade, on küünlapäev (2. veebruar). Arvestades liivi kalendritraditsiooni kohta käiva materjali üldist vähesust, võib küll ka

ühelik teade esindada juurdunud uskumust või kommet, kuid antud puhul sunnib juhuslikkust oletama teate vorm. Nimelt pole tegemist tavapärase lihtsa *kui ... , siis ...* konstruktsiooniga, vaid informant paistab olevat edastanud lihtsalt omaenese huvitavat kogemust. Nimelt oli ta Ventspilsis (liivi Vānta) linna lähistel elav sugulane kord küünlapäeval ennustanud sügiseks head rääimesaaki ja teinud seda härmatisega kaetud puude ja lumesaju alusel. Informant kinnitas, et ennustus oligi täitunud. Kahtlemisi võiks antud juhul arvesse võtta seda, et kristlikus kalendris on küünlapäeva peetud ka jõuluperioodi lõpetavaks tähtpäevaks. Nagu edaspidi näha võime, ennustati jõulupühade ajal valitsevate ilmastikuolude järgi traditsiooniliselt järgmise püügihooaja saaki. Ka kõige laiemas mõttes on ennustamine omane aastavahetustsüklile. Kõnesoleva teate puhul jääb lisaks kõigele ebaselgeks informandi sugulase rahvus: kas ta oli kodurannast mujale kolinud liivlane või abielu kaudu sugulaseks saanud lätlane. Läti traditsioonis on küll jälgitud küünlapäeva ilma ja selle järgi püütud ette aimata suvist ilma, aga ka aasta rikkust üldiselt või mõne konkreetse põllukultuuri saagikust, kuid kalaõnne ennustamine puudub (Šmits IV, 1785 jj.). Samal ajal pakub eesti ainekist tuge seisukohale, et mitmeti juhuslikkuse pitseret kandeve liivi kalendritekst võib siiski traditsioonile tugineda. Nimelt on Saaremaal olnud tuntud uskumus, mille kohaselt küünlapäevane (lume)sadu ennustab head kalasaaki (Lätt 1970, 78, 84). Huvipakkuv on asjaolu, et ka Peipsi kaluritel oli tuntud küünlapäevaga seostuv uskumus, kuid hoopis teiselaadne: kalapüüki sel küllalt tähtsal kirikupühäl loeti patuks (Lätt 1970, 68, 81).

Kindel seos kaluritööga on liivi rahvatraditsioonis vastlapäeval. Kuigi liikuva pühana võib vastlapäev sattuda varasematel puhkudel juba veebruari algupoolde, mil talv on veel täies jõus, on teda siiski peetud kevade lähenemise märkijaks. Kalurite jaoks tähendas see ühtlasi püügihooaja lähenemist ja tuletas

Foto 3. Võrguvedajad. Sikrõgi küla. Foto B. Dziadkowsky 1936. ERMi fotokogu.

meelde ettevalmistuste vajadust. Kui iseloomustada liivlaste vastlapäeva põhisuundumisi, siis oli see ühelt poolt naistepüha (naistel ja eriti tüdrukutel oli juhtiv osa ka sanditamises ning järgnenud tantsupeol – vt. Salve 1984, 108–111), teiselt poolt aga sama selgelt kaluritepüha. Talvised püünistevalmistamise tööd pidid olema vastlapäevaks lõpetatud. Kujundlikult väljendati seda nõudega, et võrguhark pidi toast välja viidud olema. Neile, kel võrgukudumine veel pooleli juhtus olema, võisid vastlasandid karistuseks võrguhargi selga siduda. Tubaste tööde lõppu märkis ka käsk valminud rannavõrgud laiali tõmmata.

Tõeliseks kaluritepühaks ei teinud vastlapäeva siiski mitte ülalmärgitud püüniste valmistamisega seotud tavad, vaid kalurite kokkutulekud, mille eesmärgiks oli kokku leppida järgneva püügihooaja partneriga. Võimalik oli uuendada lepingut endise kaaslasega või siis leida uus. Kalamehed istusid sealjuures ümber laua, sõid ube ja jõid sõlmitud kokkulepete kinnituseks liiku. Juhuslikuks ülekandeks võib pidada väidet, et sealjuures lauldi loitsulaule, soovides oma merre lihavaid ja mujale merre lahjasid lesti. Niisugune motiiv kuulub traditsioonis muidu kindlalt ülestõusmispühade hommikul lauldud laulu koosseisu, millest lähemalt allpool.

Eesti kalurid pole vastlapäeval pidulikumat kokkutulekut harrastanud, küll on aga seda teinud Liivi lahe äärsed läti kalurid (Loorits 1958, 129–130). Nagu näeme, on siin tegemist liivi ja läti traditsioonide kokkukuulumisega. See on omane vastlapäevakommetele üldisemaltki, sest ka vastlasandid on kõigist liivi santidest kõige lätipärasemad. Kuigi Eestistki leidub mõni teade vastlapäeva seosest kalandusega, on need hoopis teiselaadsed, nagu näiteks püügiõnne taotleva

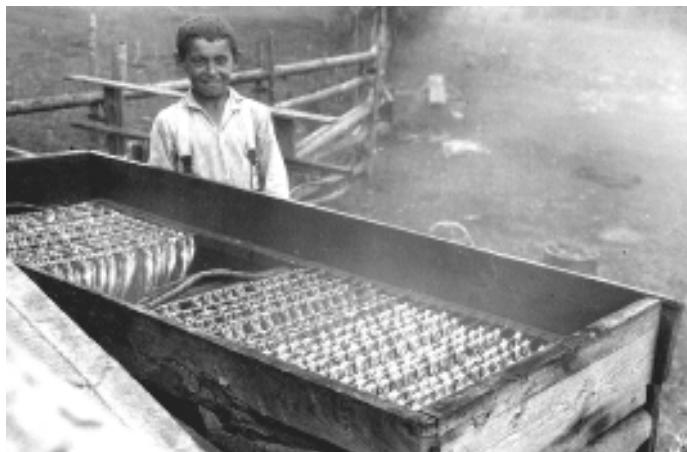

Foto 4. Räimede suitsetamine. Koštrõgi küla. 1928. a. ERMi fotokogu.

loitsu lugemine Sõrves ja võimalik, et ka võrgukudumine vahetult enne vastlaliugu laskma minemist Muhus (Lätt 1970, 108, 116). Liivlaste ja lätlaste avaliku pidulikkuse asemel on Eestis seega varjatud maagiline toiming, kuid tähelepanu väärib siiski asjaolu, et seda on harrastatud just liivlastega tihedates kontaktides olnud piirkonnas.

Vastlapäevale järgnev tuhkapäev oli liivi rahvakalendris samuti küllalt silmapaistev. Sellega on seotud suuresti lõbustusliku funktsiooniga maskeeritute, “kõhulõikajate” käimine, kuid ka mitmesuguseid uskumusi, töökäske ja -keelde. Viimased käivad küll enamasti koduse majapidamise kohta, kuid on ka üks teade, mille kohaselt tuhkapäeval pidi võrkude kallal töötama. See näib olevat vastuolus palju traditsioonilisema nõudmisega võrgukudumine juba vastlaõhtuks lõpetada. Arvesse võib siiski tulla niisugune võimalus, et ebamäärase “võrkude kallal töötamise” all on mõeldud mingit maagilist toimingut hea saagiõnne tagamiseks. Ilmselt oli eelseisva püügihooaja edukuse kindlustamisega seoses ka rituaalne üleminek kalatoidule. Õeldigi, et tuhkapäeval avatakse kammeljapütt. Kindlasti oli tuhkapäevase lihatoidult kalatoidule ülemineku olulisi põhjusi katoliikliku paastuaja algamine ja lisaks kõigele oli liha selleks ajaks enamasti lihtsalt otsa saanud.

Kalendritraditsiooni suhtelist sõltumatust elutegelikkusest näitab paljude muude juhtude hulgas see, et kui ajalisel sageli südatalvele sattaval vastlapäeval oli liivi kalurite jaoks selgelt kevadesse osutav tähendus, siis mõned kindla ajaga seotud ja liivi traditsioonis muidu hästi tuntud tähtpäevad, mil kevademärgid looduses on juba selgelt näha, on käesoleva teema seisukohalt täiesti ebaolulised. Nii pole ühtegi teadet madisepäeva seosest kalandusega. Oma osa võib selles

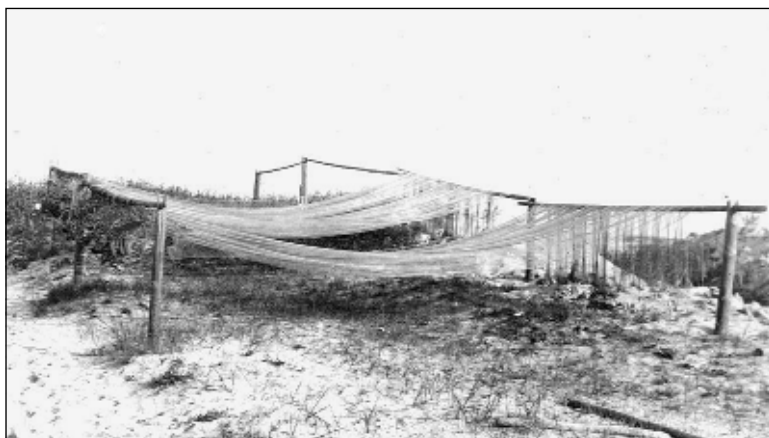

Foto 5. Kuivavad räimevõrgud. Lu□i küla. ERMi fotokogu.

siiski mängida liivi kalendriainese üldine nappus. Eestist – ja sealjuures taas saartelt ning Lääne-Eesti rannaaladelt – on teateid, millest osa keelab sel päeval püüniste valmistamise, osa aga soovitab seda kalaõnne saavutamiseks nimelt teha (Lätt 1970, 167, 175–176). Läti rahvakalendris näib madisepäeva osatähtsus olevat suhteliselt väike ning selle seostest kalandusega pole teateid.

Paastumaarjapäeva (25. märts) kohta on liivlastelt fikseeritud vanasõnaline loodustähelepanek, mille kohaselt hülgepojad lähevad sel päeval merre (LV 486). Samasisuline ütlemine on kirja pandud ka Hiiumaalt (EV 12297). Seevastu otseselt kalastusega seotud uskumused ja kalaõnne maagiline mõjutamine sel päeval on Eestis lokaliseerunud peamiselt Peipsi ja teiste siseveekogude ümber. Liivi lahe piirkonda vastav traditsioon peaaegu ei puuduta.

Kevadpühad on taas liikuvad pühad ning mere ja kalapüügi teema on nende puhul väga tugevalt esindatud. Arvestades ülestõusmispühade aega – märtsi lõpust aprilli lõpuni, ja seda vana kalendri järgi – on see ka täiesti ootuspärane. Alustame vaatlust suurest neljapäevast ja suurest reedest, päevadest, mis kuuluvad kindlalt ülestõusmispühade tsüklisse ning mil on harrastatud rohkesti mitmesuguseid maagilisi toiminguid. Liivi kalurid näiteks suitsetasid suure neljapäeva hommikul sipelgapesadega võrke, püüdes seda sealjuures salaja teha. Samalaadset maagiat on harrastanud ka eesti kalurid, kes sel päeval valmistasid, parandasid ja suitsetasid püüniseid. Eeskätt oli see levinud läänerannikul ja saartel, kuid mõnevõrra mujalgi (Hiiemäe 1981, 177–178). Niisamuti on lätlased arvanud, et suurel neljapäeval ja täpsemalt just kirikuajal valmistatud püünistega saab suure kalasaagi (Šmits IV, 2036).

Suure reede kohta on liivi kalendriainestikust teateid rohkem. Selle päeva hommikul, veel enne päikesetõusu, toodi tuppa puid ja laaste, lootes sel moel soodsalt mõjustada kalasaaki. Sissetoodud puumaterjali ja saada loodetavate kalade liigi ning suuruse vahel arvati valitsevat analoogiaseost. Nii näiteks pidid laiad ja õhukesed laastud tooma võrkudesse lamedaid lesti, suured puuhalud aga suuri ja jämedaid kalu. Niisugune komme on eestlastel selles seoses tundmatu. Suure reede maagilised toimingud kalasaagi ja meresõidu ohutuse kindlustamiseks olid sarnased nendega, mida nii liivlased kui eestlased sooritasid suurel neljapäeval (Hiiemäe 1981, 215). Puude (“linnupuude”) toomine oli hoopis teise tähendusega. Nagu eestikeelne nimetuski viitab, loodeti selle toimingu tagajärjel suvel palju linnupesi leida. Huvitaval kombel on siiski üks teade, mis kõneleb kalaõnne taotlemisest puude tuppatoomise kaudu, kuid see on kirja pandud Kagu-Eestist (Hiiemäe 1981, 224). Kalamaagiat suurel reedel harrastasid ka lätlased, kuid tegid seda niisamuti nagu suurel neljapäeval – nimelt oli soovitatav valmistada ja vette panna püüniseid (Šmits II, 1051). Mõlemad päevad on rahvusvahelisel tuntud kõikvõimaliku nõiduse harrastamise poolt. Selles suhtes hästi laiemasse

konteksti sobituses näib liivlaste kalaõnne taotlemine puude tuppakandmise kaudu olevat vähemalt oma piirkonnas küllalt eripalgeline.

Kui suure neljapäeva ja reede maagilised toimingud olid kodused, varjujäävad või isegi tahtlikult varjatud, siis ülestõusmispühad ise vastanduvad neile järsult oma avalikkuse ja pidulikkusega. O. Loorits on korduvalt rõhutanud, et varasemal ajal on just neil pühadel olnud liivi rahvakalendris keskne asend, mida muuhulgas osutab vastavate laulude originaalsus ja kindel püsimine viimaste aegadeni (Loorits 1927, 27, Loorits 1936, XIV). Ülestõusmispühade laulude hulka kuulub allpool ligemale vaatlusele tuleva “lindude äratamise” kõrval liivi repertuaaris erandlik vaimulik laul, mida ennevanasti olevat kirikus lauldud (Loorits 1936, 570–571). Tähelepanuväärne on ka teine laul, milles ühelt poolt meenutatakse Kristuse ülestõusmist, kuid mis teiselt poolt on ilmses seoses loitsulaadse “lindude äratamise” lauluga (Loorits 1936, 571). Viimase variantide enamik leidub Looritsa väljaandes (Loorits 1936, 215–223), hilisem kogumistöö on vaid vähe lisa andnud. Laulule on eriuurimuse pühendanud H. Tampere, kes on samas vaadelnud ka kombestikulist konteksti (Tampere 1970).

Liivlastel olid ülestõusmispühad üheks tähtsamaks ohverdamispäevaks. Ohvriina võib vaadelda ka orasepõldude, hoonete ja – mis käesoleva teema seisukohalt eriti oluline – paatide ehtimist haljaste okstega. Sel puhul on tegemist üldtuntud haljaste okste kui elujõu ja edenemise sümbolitega, mistõttu ehtimises võib teiselt poolt kontaktmaagia ilmingut näha.

Niisuguste maagiliste toimingute kõrval olid liivlastel tuntud ka söögi- ja joogiohvid, mida toodi sel päeval nimeliselt Mereemale. Arvukate sellekohaste teadete hulgast pälvivad tähelepanu eriti mõned, mille kohaselt Mereemale ohverdasid just perenaised, kes ju ise polnud merelkäijad. Sel puhul näib tegu olevat maiste perenaiste ja mere perenaise omavahelise suhtlusega. Andideks on üldiselt olnud viin ja sai, kuid ka suhkur. Tekstide enamus kõneleb esimese püha varahommikul randa “linde äratama” tulnud noormeestest ja neidudest ohverdajaina. Tavandi sünkretistlikku iseloomu avab hästi üks asjaomane tekst, milles ohvri saajana on nimetatud kord Mereema, kord jälle Maarjaema. Kuna ülestõusmispühad langevad püügihooaja alguse ümbrusse, siis võibki arvata, et algsemalt kuulus Mereemale ohverdamine kevadise esmakordse merelemineku juurde, mispuhul ohverdajaiks olid muidugi kalurid ise – loodetava vastuanni vahetud saajad. (Olemasoleva materjali põhjal olid küll esimese merelemineku ohvid teiselaadsed. Need olid kas otse kalapüügiga seotud esemed, nagu võrgutükk, köiejupp või siis laialt tuntud maagilise tähendusega villane lõng). Andide merre viskamisel lausuti vormellikke soovisõnu, millele analoogilis kasutati ka ülestõusmispühadel ohverdades. Nendega taotleti Mereema vastuande kalade näol ning tema võimalike pahameeleavalduste, tormi ja püüniste kaotsimineku vältimist (Loorits 1927, 115–116).

Nagu öeldud, toimus ülestõusmispühade puhul ohverdamine varahommikuse “lindude äratamise” rituaali osana. Kalaõnne saavutamise teenistuses oli ka selle mitmekülgse tavandi üks olulisemaid ja eredamaid komponente – vastav laul, täpsemini üks laulumotiiv. Kui H. Tampere järgi on primaarne esimene motiiv, milles pöörduetakse lindude poole palvega, et nad ärkaksid pikast talveunest, siis väga püsiv on ka teine motiiv – kalaõnne loitsimine (Tampere 1970, 206–207). See motiiv koosneb kahest värsireast, millest esimeses soovitakse oma küla kaluritele (või üldisemalt oma randa) lihavaid lesti, teistele küladele (teise randa) aga lahjasid. Nagu paljude teiste loitsude ja maagiliste toimingute puhul on siingi eeldatud, et maailmas olemasolevad hüved on konstantse suurusega, ning et kui “meie” selle oma valdusesse saame, siis “nemad” peavad loogiliselt ilma jääma. Samasuguse struktuuriga on ka laulu ülejäänud motiivid, milles soovitakse oma metsa häid loomi, teiste metsa hunte-karusid, omale häid poisse, teistele halbu (vihaseid, joodikuid), omale ilusaid, teistele inetuid tüdrukuid. Kõige viimastel soovidel on ehk naljatlevgi iseloom ning igal juhul pole kõigil neil enam tegemist liivlaste jaoks esmatähtsa kalaõnnega.

H. Tampere on oma uurimuses osutanud liivi lihavõttehommikuse tavan-dilaulu sõnastuslikule või õigemini struktuursele lähedusele Sõrves Jämaja kihelkonnas tuntud loitsuga “Tursad tulgu meie merde, muda mingu muude mutsa” (Tampere 1970, 207). Seda loitsu ei hüüdnud sõrulased siiski lihavõttehommikul, vaid hoopis vastlapäeval. Samal ajal on seni uurijate tähelepanust kõrvale jäänud väga otsene paralleel Muhust, kusjuures selle teksti kirjapanijaks polnud keegi muu kui O. Loorits ise. Asjasse puutumatast algusest lühendatuna on see järgmine:

Foto 6. Räimevõrkude parandamine. Kuolka küla. ERMi fotokogu.

*/---/ Vanad mehed laulsid:
Suured kalad meite merde,
väiksed kalad teiste merde.
Siiad sibavad seenule,
aavid aavad akenuse.*

Nad laulsid randas, lihatoma pühal. (ERA II 33,131(39)).

Nagu näha, meenutavad Muhu loitsulaulu esimesed värsid lähedalt liivi laulu teist, lestadest kõnelevat motiivi nii sisult kui struktuurilt. Järgmised kaks liituvad seevastu tihedalt regilaulutraditsiooniga. Juba esmamulje ütleb seda silmapaistvalt rohke algriimi ja värsse omavahel siduva analoogiaparallelismi põhjal. Paralleelvärssides nimetatud siiad ja havid kuuluvad paljude laulutüüpide, nagu “Kalajõgi”, “Kaugele kalale” jt. kalaparadigmadesse. Kõige otsesem sõnas- tuslik vaste leidub ootuspäraselt Muhu enda laulutraditsioonis. Pulmalaulus “Kalad ujuvad koju” esinevad järgmised värsid:

*/---/
Muol o meri õuve alla,
laevasadam alla sauna.
Vimmad mul õuve oevad,
siiad seenule sibavad,
avid aavad akenule. (H II 54, 400 (62)).*

Ainult veidi vähem lähedast sõnastust kohtame teises Muhu tekstis (H II 6, 620/6 (3)). Kuigi ülalpool toodud Muhu kalaloitsu esitati samuti ülestõus- mispühade ajal nagu liivlaste “Lindude äratamise” laulu, pole see liivlastest erinevalt kuulunud ulatuslikuma tavandikompleksi koosseisu. Pealegi on see äär- miselt huvitav Muhu tekst teadaolevalt ühekordne. Ilmselt pidi ka vastav tava koos loitsulauluga juba rahvaluule ulatuslikuma kogumise ajaks möödunud sajandi lõpukümnenditel taandumas olema.

Kihnust kirjapandud, samuti ühekordne teade kõneleb sellest, et esimesel pühal pidi võrgud merre laskma, tagamaks sel viisil suveks hea kalasaagi. Sel- lega seostuvad nii eestlastel, liivlastel kui lätlastel suurel neljapäeval ja suurel reedel harrastatud maagilised toimingud kalaõnne taotlemiseks, eeskätt püüniste valmistamine ja suitsetamine, kuid ka vettepanek. Niisugust tegevust võib juhtida kaks vastandlikku printsiipi. Ühelt poolt võidi neil puhkudel loota rikkalikku saaki, niisama nagu seda said Jeesuse jüngrid. Teiselt poolt võib töötegemises kesksete kristlike pühade ajal näha hoopis apelleerimist jumalavastastele jõudu- dele. Liivi traditsiooniski on olnud jutte, milles just kurat annab rikkaliku kalasaagi (Loorits 1927, 171–172).

Kevadiste ja kevadsuviste liikuvate pühade vaatluse lõpetamiseks võib nen- tida, et ei ristipäevade ega nelipühadega seoses ole liivi rahvakalendris midagi

otseselt merd ja kaluritööd puudutavat. Nende pühade, eriti suure ristipäeva (taevaminemispüha) suhtes kehtisid üldised töökeelud, mida võib käsitleda ka kalandust hõlmavaina. Uskumus, et ristipäeval ja suvistepühade aegu tuleb ette torme, rõhutab omalt poolt, et mereleminek neil päevil polnud ainult sobimatu, vaid võis saada otse ohtlikuks. Ka eestlased on nii põhja- kui läänerannikul pidanud ristipäevadele omaseks torme (Hiimäe 1984, 200, 207). Häädemeestel on eriliselt rõhutatud, et ristipäeval ei viidud võrke merre, sest sellal olid pühad “üle maa ja mere” (Hiimäe 1984, 189). Lätlased on ristipäevadega ühenduses tundnud ainult üldisi töökeelde, eriliselt kalapüügiga seonduvaid teateid pole (Šmits II, 950–956). Nelipühade kohta Kesk-Eestist fikseeritud ühekordne teade mörrapunumisest kirikuajal on ilmne juhuslik ülekanne teiste päevade kombestikust (Hiimäe 1984, 224).

Pöördume nüüd jälle kindla kuupäevaga seotud tähtpäevade juurde. O. Loorits on küll väitnud, et kevadine nigulapäev (9. mai) on liivi rahvakalendris tundmatu (Loorits 1950, 72), kuid see ei pea paika. Kevadise nigulapäeva loodustähelepanekutest oli liivlastele omane arvamus, et sellel päeval saabuvad toonekured. Mere ja kalandusega seob niisuguse loodustähelepaneku üks kaunis hämaralt sõnastatud Saarimaa tekst. Nimelt uskunud liivlased, et kui toonekurg sel päeval maha laskus (soomekeelses kirjapanekus “putosi maahan”), siis uppus sel aastal merre palju mehi. Uskumuse aluseks olevatest mõttekonstruktsioonidest võiks eelkõige arvesse tulla tuntud uskumus rändlindude ühendusest surnuteriigiga, mis on liivlastelgi elanud kõrvuti usuga lindude talveunne ja millel põhineb “linnupette” võtmise komme (Loorits 1949, 355–359). Toonekure puhul ilmneb seos surnuteriigiga väga selgelt linnu eestikeelses nimes, kuid ka liivikeelne *piva-*

Foto 7. Räimevõrgu tühjaksraputamine. Koštrõgi küla. ERMi fotokogu.

lind~pävalind (tähttäheliselt 'pühalind') viitab vaieldamatult sakraalsusele. Võimalik, et Saarimaa teksti puuduliku sõnastuse taga on järgnev mõttekäik: jälgiti, kus seisis sel kevadel esimesena nähtud toonekurg, sealjuures peeti kusagil kõrgemal kohal, näiteks puu otsas või katusel paiknemist heaks märgiks, madalal maa peal seismist aga pahaendeliseks.

Kuigi jaanipäev (24. juuni) oli liivi rahvakalendris oluline tähtpäev või õigu-poollest püha, pole sellega seotud spetsiifilisi merd ja kalandust puudutavaid uskumusi-kombeid. See on üsna loogilinegi, sest kalurite töökalendri seisukohalt ei olnud jaanipäeval ega selle vahetus ümbruses mingeid olulisi pöördepunkte. Nagu lätlastel – ja ilmselt just nende mõjul – on liivlastelgi jaanipäev olnud üldine ehtimispäev. Jaanipäeval on sarnaselt ülestõusmispühadega ehitud haljaste okste ja õitega hooneid, põlde ja samuti ka paate. Paadi ehtimist jaanipäeval võiks vaadelda tänuohvrina Mereemale juba osutatud heatahtlikkuse eest, sest püügihooaeg oli selleks ajaks juba tükk aega kestnud, kuid muidugi taotleti sellega ühtlasi edaspidist edu. Otsesõnaliselt on nimetatud vanade paatide kasutamist jaanitule materjalina ohvriks Mereemale, et see kalasaaki õnnistaks.

Jaanipäevaga on seotud ka mõned tähelepanekud kalade liikumisest. Liivlaste väitel tulid neisse kohtadesse rannavetes, kuhu voolas sisse jõevesi, pärast jaanipäeva vimmad, kuna aga tumedasse, "paksu" vette ilmusid tursad. O. Loo-ritsa arvamuse kohaselt on liivlased oma jaanipäevakombestikku mõndagi üle võtnud genuiinsematest ülestõusmispühade traditsioonidest, kuna teiselt poolt on mõju avaldanud läti jaanipäevatradsioonid. Viimased on teadupärast eriti rikkalikud, kuid mere ja kalapüügiga on nende seos ülimalt tagasihoidlik. Nii võiks näiteks mainida, et ka Kuramaa läti kalurid on jaanituleks põletanud vana paadi (Šmits II, 705). Paadi (või laevatükkide) põletamise kohta on teateid samuti erinevatest Eesti piirkondadest (Hiiemäe 1985, 53–54, 62).

Jaagupipäeva (25. juuli) on peetud mõnes mõttes juba suve ja sügise vaheliseks piiridaatumiks. See oli heinatööde lõpetamise ja uudsesaagi proovimise päevaks nii liivlastel, lätlastel kui eestlastel. Kalandusega seoses on liivlastelt fikseeritud ühekordne teade, mille kohaselt jaagupipäeva nädalal pidavat olema kõige paremad kilud. Liivlaste seas üldtuntud hinnangul peeti parimateks siiski sügisesi, oktoobrikuus püütud kilusid ning õige kilupüügihooaeg algaski sellepärast alles ussimaarjapäevast (8. september), kuigi mõnevõrra püüti neid siiski ka suvel (Leinbock 1928, 110). Lätlased pole jaagupipäeva ilmselt üldse kalapüügi- ja tähelepanekutega sidunud. Eestlastelt pärineb küll paar teadet, milles jaagupipäev esineb piiridaatumina ka kalastuses (Hiiemäe 1985, 254), kuid need on täiesti erineva sisuga.

Suve lõpu ja sügiseste tähtpäevadega ühenduses tõuseb silmatorkavalt esile tormide ja merelemineku ohtude teema. Ajaliselt varaseim niisuguste tähtpäevade

hulgas on lauritsapäev (10. august), mis on küll laiemalt, sealhulgas nii liivlastel endil kui nende naaberrahvastel, seotud tuleohu-uskumustega ja vastava maagiaga. Tuleb siiski arvesse võtta, et liivlased on lauritsapäeva pidanud üldse õnnetuks päevaks, Soodoma ja Komorra hävitamise päevaks, ning eeldanud, et siis on kõigile loodusjõududele antud meelevald hävitustööks. Juba varaseim liivlaste lauritsapäeva kohta leiduv teade (Sjögren-Wiedemann 1861, 307) kõneleb sellest, et lauritsapäeva õõl on meres üheksa lainet ning seetõttu ei tohi siis võrke merre lasta, sest need läheksid sassi. “Üheksa laine” kujund kordub koos merelemineku keeluga järjekindlalt ka hilisemates kirjapanekutes. Vastava juurdunud uskumuse tõepõhja kinnitamiseks on jutustatud memoraati selle kohta, kuidas kalur on läinud siiski lauritsapäeval merele. Kuigi ilm oli algul väga ilus, tõusis mereloleku ajal ometi torm ja normirikkujast kalur kaotas kõik oma võrgud.

Kindlalt traditsiooniline kujutelm lauritsapäeva tormidest näib olevat liivi kalendritraditsiooni omapäraseid jooni. Eestist on selle päeva kohta tuntud küll *kui...*, *siis...* struktuuriga ütlus, mille kohaselt lauritsapäevane torm ennustab õnnetusi merel (Hiimäe 1991, 50). Uskumus peaaegu vältimatult teatud päevaga kaasnevatest tormidest on meil ühendatud ajalisel hilisema pärtlipäevaga (24. august). Sealjuures tuleb veel tähele panna, et meie vastavad teated on pärit Virumaalt, mis ei luba eeldada geneetilist kokkukuuluvust liivlaste lauritsapäeva-uskumusega. Kujutelma lauritsapäeva tormidest pole tundnud ka lätlased, kes on selle päevaga sidunud küll tähelepanekuid ja endeid esimestest külmadest (Šmits II, 997).

Liivlased on – sarnaselt eestlastega ja erinevalt lätlastest – pidanud tormiohtlikuks ka pärtlipäeva. Selgi puhul on kasutatud juba lauritsapäevast tuttavat “üheksa laine” kujundit. Vastavaid teateid on siiski vähem ning pärtlipäevase (või täpsemalt -õise) merelemineku keeld on hiljemalt möödunud sajandist alates jäänud lauritsapäevase tormikartuse varju. Viimane võib küll rahvusvahelist tausta arvestades olla sekundaarne, kuid mingil põhjusel muutunud domineerivaks, liites tuleõnnetuse hirmule ka merel valitseva ohu kartuse.

Mihklipäevast (29. september) algas tõeline sügis, mille kohta liivi kalendritraditsioonis on mitmesuguseid andmeid. Muuhulgas leidub ka üks teade, mille kohaselt mihklipäeval oli mereleminek keelatud. Kuna mingit põhjendust pole lisatud, siis võib oletada, et keeld tuleneb mihklipäeva kui poolpüha staatusest.

Pärast mihklipäeva algas kuus nädalat kestev hingedeae, mis kestis mardipäevani. Hingedeaja ilmastikutähelepanekutes kordub raske, sumbunud ja seisva õhu tõdemine, kuid selle kõrval on väidetud, et meri on sel ajal väga tormine ja nõuab endale ohvriks nii mõnegi kaluri elu. Arvati ka, et hingedeaja alguse tuule suund püsib kolm nädalat, kuni “pooled hinged” on möödas, seejärel aga pöörab ja puhub uues suunas mardipäevani välja. Lätlased on küll tähele pannud mitmesuguseid hingedeaeilseid ilmamärke, kuid pole arvanud, et sel ajal oleks

oodata erilisi torme (Šmits IV, 1965). Eestis on juurdunud hingedeaja iseloomustamine eriliselt vaikse ja tuuletuna (Hiemäe 1991, 253, 255). Sellele liivlastelegi omasele traditsioonile vastanduvad küll üksikud teated, mis kõnelevad ilmade halvenemisest ja marust hingedeajal, kuid need on pärit sisemaalt (Hiemäe 1991, 257), mistõttu nende seostamine liivlaste eeldatud hingedeaja tormise merega on äärmiselt küsitav.

Kui enamik liivi – nagu naaberrahvastegi – kalendritähtpäevadest on mõjustatud katoliiklikust ajast, siis hingedeaja tähistamine kuulub palju muistsemasse kihistusse, genuiinsesse rahvausundisse. Huvitaval kombel jääb just hingedeaja raamidesse teistpidinegi haruldus, nimelt luterlikku päritolu usupuhastuspüha (31. oktoober). On üsna loogiline, et kogu hingedeaja kehtinud tormikartust on veel kord rõhutatud usupuhastuspüha – või õigemini usupuhastuspüha nädala puhul. Seda aega on peetud kalapäügiks sobimatuks.

Mardi- ja kadripäev olid liivi rahvatraditsioonis eelkõige sanditamispäevad. Nende päevade ilmastikutähelepanekud jälgivad talve saabumise märke, lumesadu, külmade ja sulailma vaheldumist. Otseselt kaluritööga seotud uskumusi-kombeid pole ei nende ega järgnevategi sügistalviste tähtpäevade (andresepäev 30. novembril, barbarapäev 4. ja nigulapäev 6. detsembril) kohta teada. Nii või teisiti märkisid need päevad (*resp.* see periood) majandusaasta lõppu ka kalurite jaoks. Püügihooaeg lõppes konkreetse aasta ilmastikust olenevalt kas novembris või detsembris.

Niisiis olid enne püügihooaega ja selle alguses saagiõnne kindlustada püüdvad kombetalitused kõige olulisemad, hooaja lõpupoole hakkasid prevaleerima tormihoiatused ning selle lõpule järgnes tühik kaluritööga seotud kalendritraditsiooniski. Seejärel, juba kalendriaasta lõpul, hakkasid huvid suunduma järgmisele hooajale. Jõuluperioodi pühadele, kuhu hulka võib lugeda ka uusaasta (varem olid jõulud ühtlasi aastavahetuspühad ning hilisemal ajal toimunud diferentseerumisest hoolimata on nende pühade kombestik jätkuvalt palju ühist), on eriti iseloomulik ennete jälgimine, kuigi esineb eelseisva aasta kalasaaki soodsas suunas mõjutada püüdvat ohverdamistki.

Kalapäügi katkemist uue kevadeni markeerib ütlus, et jõululaupäeval tuleb paadid kummuli keerata – mereleminekut polnud niipea ette näha ja paadid jäid puhkeasendisse. Analooiliselt oli vastlapäevane võrkude laialilahutamine jälle märgiks valmisolekust lähenevaks tööperioodiks ning kuigi hooaeg algas vastlapäevast tavaliselt tükk aega hiljem, siis ei kestnud merelkäiminegi teiselt poolt täpselt jõululaupäevani välja. Algust ja lõppu sümboliseerivad tähistavad toimingud sooritati lihtsalt lähemal ja muuski suhtes olulisel tähtpäeval. Eestlastest tundsid püügihooaja lõppu markeerivat paatide kummulikeeramist sõrulased (Hiemäe 1995, 10–11). Geograafilistel põhjustel olid liivlaste sidemed Saaremaaga tuge-

vamad kui Eesti muude piirkondadega ja omakorda Sõrvega tugevamad kui ülejäänud Saaremaaga. Liivi-Sõrve rahvakultuuri ühisjoontest võib osa olla ühisarengu tulemus, kuid mõnel puhul võib eeldada just liivlaste mõju saarlastele.

Liivlased ennustasid järgneva aasta kalasaaki peamiselt jõulu- ja nääriööl taevast vaadeldes. Sellekohaseid teateid on arvukalt, kusjuures taevanähtuste tõlgendamine on vastuoluline. Nii võidi näiteks jõulu- või nääriöises selges (s.t. tähises) taevas näha saagirohke hooaja ennet. Mõnel puhul on ühtlasi silmas peetud ka ilmakaart – palju kalu loodeti saada eelkõige sellest suunast, kust rohkem tähti märgati. Siiski võis selle kõrval ette tulla märkide otse vastupidist seletamist: suurt saaki olevat ennustanud just nimelt pilvine taevas. Pilved enne keskööd pidid töötama rikkalikku kilu- ja räimesaaki, suuri kalu oli aga lootust saada siis, kui pilved ilmusid taevasse pärast keskööd. Peale niisuguste taevamärkide pandi tähele ka puid. Kui need olid nääriööl härmatanud, siis pidi seegi head kalasaaki töötama.

Jõulu- ja nääriöist taevast, samuti härmatist puudel nendel öödel jälgisid ka liivlaste naabrid. Nii eestlased kui lätlased on neist loodusnähtustest välja lugenud mitmesuguseid tulevikumärke. Sealjuures väärub märkimist, et mõlemad nimetatud on tundnud selliseidki ühiseid endeid, mis vähemalt fikseeritud liivi materjalis puuduvad ja mis käivad uue aasta viljasaagi kohta. Samal ajal on liivlastelt siiski üks teade niisugusest nii eestlastel kui lätlastel (ja paljudel muudel rahvastel) tuntud uskumusest, mille kohaselt tähine taevas jõulu- või nääriööl ennustab noorloomade kordaminekut. Siinkohal näib küll selgesti avalduvat

Foto 8. Neljameheline räimepaat. Koštrõgi küla. ERMi fotokogu.

liivlaste majanduslike huvide keskendumine kalastusele, sest teateid kalasaagi ennustamise kohta on, nagu juba öeldud, arvukalt ja seda eriti kogu liivi rahvakalendri kohta käiva ainekogu vahel silmas pidades. Ühtlasi ilmneb sellesuunaliste uskumuste sõltumatus läti traditsioonist ja seotus eesti omaga. Peab siiski rõhutama, et Eestis oli vastav enne palju vähem tuntud, ja seda mitte ainult suhteliselt, vaid isegi absoluutselt. Sadadeni ulatuvast teadete hulgast, mis kõnelevad ennustamisest jõulu- või nääriöö taeva järgi, on ainult mõned kalandusega seotud. Need on siiski tähelepanuväärselt fikseeritud Saare- ja Hiiumaalt, s.o. aladelt, millel oli sidemeid liivlastega. Erinevus on küll selles, et saarlased ja hiidlased pole eriliselt jälginud tähti, vaid taeva helendust (selle kohta oli isegi spetsiaalne termin, nimelt “kalakoit”) ühes või teises ilmakaares, kustpoolt siis suvel loodeti palju kalu saada.

Härmatis puudel omas nii eestlaste kui lätlaste jaoks jälle mitmesuguseid tähendusi, muuhulgas ennustas see kõigi põlluviljade või mõne konkreetse viljaliigi head saaki. Kalasaaki pole lätlased härmatise järgi ennustanud, aga vastavaid teateid on päris arvukalt Eestist. Teatud osa puhul võib küll oletada kirjandusemõjulisust, kuid vaieldamatu näib siiski olevat ende algne rahvapärusus ja lokaliseerumine põhiliselt Lääne-Eestisse ja saartele.

Eeltoodu põhjal võib niisiis julgesti väita, et samuti nagu ülestõusmispühad, nii ka jõulud (ja näärid) omavad tugevat seost merenduse ja kalandusega. Konkreetset ühist on mõlemate aasta tähtsamate pühade traditsioonides veel niipalju, et jõuludegi puhul tõid liivlased Mereemale viinaohvrit, mida võidi vahel nääriõhtul korrata. Ühelt poolt võis ohverdamine lähtuda lihtsalt soovist, et kõik olen did, sealhulgas ka haldjariigi esindajad, saaksid pühadest osa, kuid teiselt poolt loodeti kindlasti Mereema vastukingitust tulevasele püügihooajal.

Olles nüüd pühade ja tähtpäevade vaatlusega jõudnud aasta lõppu ja uue algusse, peatume veel lühidalt niisuguste ajaarvestuslike ühikutega nagu nädalapäevad ja kuufaasid seotud uskumustel-kommetel. Asjakohaseid teateid on just nädala viimaste päevade kohta. Reede on Euroopa traditsioonis laialt tuntud õnnetu päevana. See taust seletab ka liivlaste keeldu reedel võrku kududa: küllap kardeti, et sellisel pahaendelisel päeval kootud võrk ei püüa kalu või siis jälle juhtub sellega mingi äpardus. Samuti ei sobinud reedene päev esimeseks mereleminekuks – usuti, et see riiks püügiõnne terve hooaja vältel.

Uute võrkude esmakordseks merreviimiseks peeti sobivaks nädala esimese poole päevi. Rõhutatult on keelatud uute püünistega väljaminek neljapäeva õhtul: niisugusel juhul ei olevat nendega iial püügiõnne. Teateid, mis käivad neljapäeva õhtu kohta, ongi suhteliselt palju. Tekstides seisab küll tavaliselt sõnasõnaliselt “reedes õhtu”, kuid O. Loorits on juba näidanud, et liivlaste “reedes õhtu” tähistab nimetatud nädalapäeva eelõhtut (analoogiliselt eesti jaaniõhtu või jõuluõhtuga) ning et neljapäevaõhtu eriline tähistamine või koguni pühitsemine

osutab vana germaani mõju (Loorits 1950, 132–133). Käesoleva teema seisukohalt on oluline, et mõne teate järgi võis neljapäeva õhtul küll mõningaid käsitöid teha, näiteks varrastel kududa, õmmelda ja paigata, kuid mitte kedrata ega võrku kududa. Kuigi neis teadetes ei nimetata töökeelu sanktsioonina otsesõnu kalaõnne kaotamist, on see siiski hõlpsasti juurdemõeldav.

Liivlased on tauninud ka laupäevast merelkäimist ning päris ootuspärane on pühapäevane töökeeld. Võrgud võis merre viia alles pärast keskööd, s.t. siis, kui oli juba alanud esmaspäev.

Tähelepanelikult jälgisid liivi kalurid kuufaase ja seda nii püüniste valmistamise kui merelemineku puhul. Kuude vahet ja noore kuu aega peeti üldiselt ebasoodsateks perioodideks. Muuseas arvati, et noore kuuga kootud võrk mädaneb kindlasti. Seda teadet täiendab vastukaaluna teine, mille kohaselt tuli võrke valmistada nimelt täiskuu ajal. Täiskuu peeti kõige sobivamaks ka esimese merelemineku jaoks. Eeldati, et siis saab alati head saaki: täis püünised täiskuu analoogina.

Kaluritöö jaoks on ilm loomulikult väga oluline tegur ning seetõttu on päris ootuspäraselt mitmeid teateid ka erinevate kuufaaside, kuu kuju ja muude välis- ja ilmastikutingimuste seose kohta ilmadega. Nädalapäeva ja kuufaasi ühenduse kohta on tuntud uskumus, nagu ennustaks reedele langev kuuloomine tormist ilma. See lähtub üldtuntud hinnangust reedesele päevale kui õnnetusttoovale ja sobimatule millegi alustamiseks. Tormi arvati oodata olevat ka siis, kui noor kuu oli küliti, aga samuti siis, kui kuul olid plekid, hari või tara ümber. Viimasel puhul pandi veel tähele, kuspool taras mulk oli: tuul pidi puhuma nimelt sellest suunast. Igal juhul eeldati, et ilm muutub uue kuu loomisega.

Kokkuvõtteks võib nentida, et kuigi mere ja kaluritööga seotud uskumused ja kombid pole liivi rahvakalendis esindatud niisugustes proportsioonides, mis vastaksid nende tähtsusele Kuramaa randlaste igapäevaelus, on nende hulk ometi piisavalt suur, nii et artikli algul viidatud O. Looritsa väidet tuleb lugeda ülevõimendatuks. Tegelikult on liivi rahvakalender siiski ka merekalurite kalender. See kalender jagab aasta kaheks osaks: kevadest sügiseni kestvaks püügihooajaks ning talveperioodiks, mis oli merelkäimise osas küll vaheajaks, kuid mil ometi tegeldi intensiivselt püüniste valmistamisega. Kahe aastapoole eraldajaiks võib pidada kaht kesket kristlikku püha – jõule ning ülestõusmispühi. Viimased on enda ümber koondanud oluliselt selliseid tavaid, mis algselt ilmselt kuulusid esimese merelemineku juurde. Suvepoole kalendrikombestikule on iseloomulikud heade saakide taotlemiseks ettenähtud ohverdamised, ühe või teise kalaliigi püügiks soodsate tähtaegade fikseerimine ning ilmastikutähelepanekud, mis esinevad enamasti tormihoiatustena. Talvepoole märksõnadeks omakorda on saagiennete jälgimine, mitmesuguste töökeeldude ja -käskude järgimine seoses püü-

niste valmistamise ja parandamisega ning mitmesugused muud ettevalmistused eelseisvaks püügihooajaks.

Liivi "kalurikalendri" vaatlusel tuleb ilmsiks selle tegelikult üsnagi ootuspärane homogeensus: on ju tegemist väga kitsalt alalt pärineva materjaliga. Võrdluseks võib tuua vastava eesti ainestiku, milles kerkivad esile mitu omapalgelist lokaaltraditsiooni. Viimastest on kõige selgemini fikseeritav ja ühtlasi liivi pärimustega otsesemalt seostatav Liivi lahe rannaala ning Läänemere saarte traditsioon. Nimetada võib ka Põhjaranniku ja Peipsi-äärsete kalameeste selgelt eristuvaid uskumusi-kombeid. Väiksemate siseveekogude kohta on materjali palju vähem, sageli on tegemist isegi ühekordsete teadetega, mis aga võivad olla sisult huvitavad ja mis üldtendentsina hoiavad rohkem Peipsi kui mere poole. Ka soome rahvakalender osutab kalastuse aspektist vaadates üsna suurt kirevust, kusjuures Eestist erinevalt domineerib just sisevete-äärne materjal. Niisugune olukord on tingitud asjaolust, et suurt osa Soome rannikualadest on sajandeid asustanud rootsikeelne elanikkond.

Võib väita, et lätlastega võrreldes on merel ja kalapüügil liivi rahvakalendis suhteliselt märksa suurem osakaal. Eriti torkab see silma ülestõusmispühade puhul: lätlaste vastavas kombestikus puudub igasuguse muu edukuse taotlemise kõrval kalaõnne kindlustamine, kuid liivi traditsioonis on sel eriliselt rõhutatud tähtsus. Ka teiste tähtpäevade ja pühade osas ei ilmuta liivi kalastusega seotud kalendritraditsioon kuigi suurt sõltuvust läti omast. Viimasest palju olulisemad on seosed Liivi lahe piirkonna eestlaste uskumuste-kommetega. Kuna eesti traditsioonis on tegemist suurte piirkondlike erinevustega, siis ei saa ühelt poolt liivlaste ning teiselt poolt Eesti lääneosa kalurite tavade lähedust ilmselt seletada muistse ühispärandiga, vaid see tuleb kanda lähemas minevikus toimunud intensiivse suhtlemise arvele. Niisamuti ei tarvitse eriti vanad olla ka liivlastel esinevad, kuid nii eestlastele kui lätlastele tundmatud uskumused ja kombed. Suhteliselt isoleeritud liivikeelsel Kuramaa rannaribal võis veel võrdlemisi hiljuti tekkida innovatsioone – mõne varemgi tuntud töökeelu uusi sanktsioone, tavade seostamist uute tähtpäevadega jne. Tähelepanuväärselt vanapärase on küll liivlaste Mereema kultus ja seda hoolimata kohatisest segunemisest Maarja kultusega.

Üldisemas plaanis kinnitavad liivlaste mere ja kaluritööga seotud kalendripärimused seisukohta, et ka väga väikesed etnosed ei tarvitse olla kultuuriliselt passiivsed väljastpoolt tuleva vastuvõtjad, vaid aktiivsed loojad või vähemalt valijad ja kohaldajad.

Kirjandus

- Alho (=Wallin-Voionmaa, V.) 1981. *Liivin kansa, sen entisyys ja nykyisyys*. Jyväskylä.
- EV = *Eesti vanasõnad*. Toim. A. Krikmann ja I. Sarv. Koost. A. Hussar, A. Krikmann, E. Normann, V. Pino, I. Sarv ja R. Saukas. I – 1980, II – 1984, III – 1985. Tallinn.
- Hiiemäe, M. 1981. *Eesti rahvakalender II*. Tallinn.
- Hiiemäe, M. 1984. *Eesti rahvakalender III*. Tallinn.
- Hiiemäe, M. 1985. *Eesti rahvakalender IV*. Tallinn.
- Hiiemäe, M. 1991. *Eesti rahvakalender V*. Tallinn.
- Hiiemäe, M. 1995. *Eesti rahvakalender VII*. Tallinn.
- Leinbock, F. (= Linnus, F.) 1928. Liivlaste kalastusest ja vähipüügist. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IV*. Tartu, 109–151.
- Loorits, O. 1927. *Liivi rahva usund II*. Tartu.
- Loorits, O. 1936. *Volklieder der Liven*. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXVIII. Tartu.
- Loorits, O. 1949. *Grundzüge des estnischen Volksglaubens I*. Lund.
- Loorits, O. 1950. Das livische Kalendarium. *Arv. Tidskrift för nordisk folkminnesforskning VI*. Uppsala.
- Loorits, O. 1958. Eine altrussische Tradition bei den Liven und Letten. *Commentationes Balticae*. Vol. 4/5. Bonn.
- Loorits, O. *Liivi rahva usund IV*. (Käsikiri Eesti Rahvaluule Arhiivis).
- LV = *Liivi vanasõnad eesti, vadja ja läti vastetega I–II*. 1981. Koost. V. Mälk Petõr Dambergi, Elza Kokare, Arvo Krikmanni, Lembit Vaba, Tiit-Rein Viitso, Eduard Vääri osavõtul. Tallinn.
- Lätt, S. 1970. *Eesti rahvakalender I*. Tallinn.
- Lätt, S. 1971. Tõnisepäeva traditsioonidest. *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VII*. Tartu, 123–134.
- Salve, K. 1984. Sanditamine liivlastel. *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed X*. Tallinn, 83–119.
- Salve, K. 1987. Talvine nigulapäev liivi rahvatraditsioonis. *Rahvaluulest*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised. Tallinn, 201–215.
- Sjögren, J. A.; Wiedemann, F. J. 1861. *Livische Grammatik nebst Sprachproben*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von F. J. Wiedemann. St.-Petersburg.
- Šmits, P. 1940–1941. *Latviešu tautas ticējumi I–IV*. Riga.
- Tampere, H. 1970. “Lindude äratamine” liivlaste rahvatraditsioonis. *Lääne-meresooe rahvakultuurist*. Tallinn, 193–225.